

Kan 'het verhaal Nederland', zoals minister Maria van der Hoeven het noemde, het tovermiddel zijn dat onze maatschappij zal gaan samenbinden? Op het moment dat een commissie onder leiding van KNAW-voorzitter Frits van Oostrom bezig is zo'n verhaal op te stellen is Kees Ribbens betrokken bij het onderzoeksproject Paradoxes of (de-)canonization van NWO, dat loopt aan de FHKW van de Erasmus Universiteit. Ook daar bestudeert men de rol en inhoud van een canon, maar dan anders.

KEES RIBBENS

Het schijnbare houvast van een nationale historische canon

De zoektocht naar de inhoud en rol van een historische canon houdt Nederland al enige tijd bezig. Een belangrijk motief voor degenen die deze speurtocht in gang hebben gezet en aanmoedigen, is onzekerheid. Een onzekerheid die voortkomt uit de onwennige omgang met diverse veranderingen. Het gaat veelal om grootschalige processen die voor nagenoeg iedereen merkbaar zijn maar waarvan velen de indruk hebben dat ze er nauwelijks grip op hebben. De ontwikkeling van Nederland als multiculturele samenleving, de verdergaande integratie in Europa en de voortschrijdende globalisering zijn de meest in het oog springende fenomenen.

In niet geringe mate worden deze ontwikkelingen in de beeldvorming gereduceerd tot enkele ingrijpende momenten, zoals de terroristische aanslagen in New York en Washington, Madrid en Londen sinds 2001, en in eigen land de moorden op de stormachtig opgekomen Pim Fortuyn en op Theo van Gogh. Daarnaast zijn er minder op de voorgrond tredende fenomenen, zoals individualisering, deconfessionalisering en de teloorgang van de *grand narratives*, grote betekenisgevende verhalen van politieke en levensbeschouwelijke aard. Deze fenomenen hebben al geruime tijd hun beslag gekregen maar die verwor-

venheden stellen sommigen bij nader inzien niet tevreden.

Collectieve identiteit als canonic medisch

Het gevolg van dit alles is een gevoel van vervreemding. Nederland zit niet lekker in zijn vel, zou je kunnen zeggen, en van tijd tot tijd is er zelfs sprake van enige koorts. En als dat, om maar even in het medisch jargon te blijven, de diagnose is, welk medicijn dient er dan voorgeschreven te worden?

Van verschillende kanten is de afgelopen jaren de suggestie gedaan om een vertrouwd medicijn te gebruiken: het benadrukken van de collectieve identiteit. Dit medicijn, deels voortgekomen uit de academische en politieke laboratoria van de negentiende-eeuwse geschiedwetenschap, heeft immers al eerder zijn kracht aangetoond. Deze collectieve identiteit, die sinds de genoemde eeuw allereerst op nationaal niveau werd ingevuld, zou trots en cohesie bevorderen en daarmee houvast en zekerheid bieden. Het collectieve zelfvertrouwen dat daarvan het resultaat dient te zijn zou de patient er weer bovenop moeten helpen. Het lijkt er sterk op dat de hedendaagse roep om een canon simpelweg een pleidooi vormt voor een herbevestiging van de Nederlandse identiteit, die vervolgens

via het onderwijs aan elke jongere in Nederland dient te worden overgedragen.

Gezien de hooggespannen verwachtingen krijgt het onderwijs daarmee een forse taak opgedragen, namelijk niets minder dan het herstel van de maatschappelijke cohesie. Dat is geen eenvoudige opgave in een samenleving die veel diversiteit kent.

Multicultureel Nederland

Nederland wordt ontegenzeggelijk kleurrijker en multicultureler. Het besef daarvan dringt de laatste jaren steeds sterker door. Allochtonen vormen bijna twintig procent van de hedendaagse Nederlandse bevolking. In het maatschappelijk debat ligt de nadruk veelal op niet-westerse allochtonen – niet in de laatste plaats op nieuwkomers uit islamitische landen – waardoor gemakkelijk over het hoofd wordt gezien dat er daarnaast ook meer dan een miljoen westerse allochtonen in Nederland leven. Bovendien wordt de diversiteit van de herkomstlanden nogal eens uit het zicht verloren: het geheel aan 'overige' niet-westerse allochtonen (buiten de bekendste nieuwkomers uit Turkije, Suriname, Marokko en de Antillen) is groter dan elk van deze vier afzonderlijke groepen. Overigens is de hedendaagse aandacht

voor deze groepen niet verbazingwekkend, gezien hun getalsmatige vertien-voudiging sinds 1972.

De verwachting is momenteel dat in 2050 het aandeel van de autochtone bevolking (dat dan overigens wel reeds derde en latere generaties 'allochtonen' omvat) naar zeventig procent zal slinken. De groei van de allochtone bevolking zet dus verder door, mede omdat vooral de niet-westerse allochtonen een relatief jonge bevolkingsgroep zijn. Meer dan eenderde is nu jonger dan twintig jaar en is dus vrij sterk vertegenwoordigd in het voortgezet onderwijs. Jongeren zijn het aangewezen 'publiek' voor de canon, zij zijn de primaire ontvangers van de beoogde canon der cohesie.

En gezien het overwegend geschiedkundige karakter van de canon (of we nu spreken van een algemeen culturele of een specifiek historische canon) komt die taak voor een belangrijk deel bij het geschiedenisonderwijs. Hier zitten de leerlingen, allochtoon en autochtoon, die in het verplichte gezamenlijke deel en als keuzevak in de hogere klassen, het vak geschiedenis volgen. En het is de hooivork van de daar werkzame docenten die verzwaard wordt met deze nobele taak.

Het zal docenten niet ontgaan dat de recente herwaardering van de zo functioneel geachte geschiedenis op gespannen voet staat met de teruggedrongen rol van dit vak in het curriculum. De positie als keuzevak, het beperkte aantal lesuren en de druk om het vak op te laten gaan in grotere leergebieden zijn duidelijke voorbeelden daarvan. Het weerhoudt spraakmakende politici, publicisten en anderen er geenszins van om impliciet en expliciet hoge verwachtingen te koesteren van de rol van historische kennis. Vervreemding en onwennigheid moeten worden bestreden met eensgezindheid. Allochtonen moeten integreren in een samenleving die een duidelijk houvast verschaft, ook aan autochtonen. En dat houvast wordt, ten behoeve van beide groepen, geprojecteerd op de nationale identiteit.

Onbegrijpelijk is die reactie niet, op de aantrekkingskracht van het patriotisme is immers wel vaker een beroep gedaan. Maar of het verstandig en wenselijk is?

Identiteit

Natuurlijk kan een identiteit houvast geven. Een identiteit maakt een mens duidelijk wie hij of zij is, wat de continuïteit is in het eigen bestaan of wat althans – achteraf reconstruerend –

Liever niet zo'n canon!

als continuïteit wordt aangemerkt. Daarmee is identiteit per definitie een historisch begrip. Maar evenzeer als geschiedenis een dynamisch fenomeen is, is ook identiteit een veranderlijk iets. Het begrip verdient daarom een genuanceerde behandeling.

Dat geldt a fortiori wanneer identiteit wordt opgevat als collectieve identiteit. Niet alleen is ook deze identiteit dynamisch, en daardoor minder eenduidig en grijpbaar dan soms wenselijk wordt geacht, maar bovendien is het kader van deze identiteit niet vanzelfsprekend. Waar de persoonlijke identiteit als draager de biologisch begrensde eenheid van de individuele mens kent, bestaat er bij collectieve identiteit niet één kader dat alle andere sociale kaders als vanzelfsprekend overheerst. Want een Nederlandse scholier kan zowel een Rotterdamse sportliefhebber zijn als een Kaapverdische katholiek. Welke identiteit wanneer het 'zwaarste' telt, staat niet bij voorbaat vast.

Dat is een constatering die vandaag de dag weinig verbazing zal oproepen. Maar daarom is het des te curieuzer dat in deze geïndividualiseerde multiculturele samenleving 'het verhaal Nederland', om met Onderwijsminister Maria van der Hoeven te spreken, als een soort samenbindend tovermiddel uit de kast wordt gehaald. Weliswaar wordt niet steeds even helder en expliciet onder woorden gebracht wat nu precies de bedoeling is van een dergelijke canon, maar er is niettemin een zekere verwachting gecreëerd. Namelijk dat als er maar een min of meer uniforme historische canon wordt vastgesteld en overgedragen, de onderlinge eigentijdse verschillen zullen verdwijnen die onze samenleving blijkbaar het zicht ontnemen op wat ons in trots dient te verenigen.

Sociale cohesie – mits gedoseerd in een redelijke mate – is een groot goed, een samenleving kan immers niet zonder een gedeelde basis van onderling begrip en respect voor elkaar. Oprechte interesse in de ander en kennis van wat ons bindt *en* onderscheidt is een wezenlijk bestanddeel voor een democratische

gemeenschap waarin in onderling overleg totstandgekomen spelregels en afspraken de vrijheid en gelijkwaardigheid garanderen (en de ruimte voor hiermee strijdige activiteiten terecht begrenzen). Maar in een democratie gelden die elementen niet alleen voor de meerderheid van gevestigde partijen, maar ook voor relatieve nieuwkomers in de Nederlandse samenleving. Het nastreven van de grondwettelijk vastgelegde gelijkwaardigheid vereist wederzijdse belangstelling – en het is zeer de vraag of dat bevorderd wordt door het voorschrijven van een dominante canon, zeker als de inhoud van die canon voor veel autochtonen bijna even vreemd (dat wil zeggen: weinig vertrouwd) is als voor tal van allochtonen.

Jongeren en geschiedenis

En daarmee belanden we van een principieel uitgangspunt – de gelijkwaardigheid van burgers en hun uiteenlopende individuele en collectieve herinneringen – bij een meer praktisch uitgangspunt. Dat praktische punt schuilt met name in de omgang met geschiedenis door burgers en vooral ook door de burgers-in-wording die de scholen bevolken.

De vraag hoe hun omgang met geschiedenis er eigenlijk uit ziet, die ook geformuleerd kan worden als: wat betekent geschiedenis eigenlijk voor hen, is bijzonder relevant nu de verwachtingen over de sociale betekenis van (de Nederlandse) geschiedenis zo hoog zijn. Kan het schoolvak geschiedenis – dat vermoedelijk voor velen het meest systematische aanbod aan historische kennis biedt, maar geenszins een monopolie heeft als aanbieder van verhalen over het verleden – de maatschappelijke verwachtingen überhaupt wel waarmaken? Hoe zien leerlingen zelf de rol van geschiedenis en geschiedenisonderwijs voor hun leven? En hoe belangrijk is bij dit alles het nationale kader, zowel voor de eigentijdse identiteitsbeleving als voor de interesse voor en omgang met het verleden?

In het kader van het onderzoeksproject *Paradoxes of (de-)canonization* dat met steun van NWO plaatsvindt aan de faculteit der Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmusuniversiteit Rotterdam, staan de rol en inhoud van

de historische canon centraal. In dit project, dat ik samen met Maria Grever en Siep Stuurman uitvoer, koppelen we de bestudering van de veelal nationaal gedefinieerde canon nadrukkelijk aan het beoogde 'publiek'.

Dit publiek wordt niet opgevat als een eenduidige verzameling willoze ontvangers, maar als een geheel van groepen en individuen met uiteenlopende posities. Onder die posities kan onder meer de sociale en culturele achtergrond, sekse, leeftijd en opleidingsniveau worden verstaan, factoren die van belang zijn voor de wijze waarop mensen zichzelf en anderen zien en definiëren en ook voor de wijze waarop geschiedenis voor hen vorm en inhoud krijgt.

Indien geschiedenis in enigerlei vorm – canoniek of anderszins – een rol wil spelen, dient de aandacht niet alleen uit te gaan naar de inhoud van het historische verhaal maar ook naar degenen voor wie een dergelijk verhaal een zekere betekenis heeft of krijgt.

De bijdrage van Dorine Vijfvinkel in dit nummer illustreert dat de rol van geschiedenis en de kaders waarin geschiedenis betekenis en invulling krijgt niet steeds vanzelfsprekend zijn voor iedereen. Veronderstellingen over geschiedenis die wij als volwassenen en docenten huldigen, blijken niet automatisch op te gaan bij jongeren. Bovendien bestaan ook onder jongeren uiteenlopende ideeën, die duidelijker worden naarmate we inzoomen op de verschillende groepen die deel uitmaken van de multiculturele samenleving.

Identiteit en integratie

Aansluitend bij het genoemde nwo-project verrichten Maria Grever en ik momenteel nader onderzoek in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid naar geschiedenis en identiteit in het kader van een WRR-project 'Identiteit en integratie'. Hierin plaatsen we de nationale identiteit in een context van andere identificatiemogelijkheden.

We onderzoeken daarbij hoe de omgang met het verleden (en vooral de betekenis die wordt gehecht aan verschillende kaders en inhoud van historische kennis) zich verhoudt tot de identiteit(sbeleving) van jongeren. Dit zal ons meer leren over de betekenis van geschiedenis voor jongeren en over hun identiteit.

Bovendien zal het iets vertellen over welke geschiedenis als 'eigen' wordt beschouwd door diverse respondenten.

Omdat de multiculturele samenleving geen geïsoleerd verschijnsel is dat zich uitsluitend in Nederland voordoet, richt het WRR-onderzoek zich tevens op Engeland en Frankrijk. Met behulp van een uitgebreide vragenlijst zijn de opvattingen van ruim 700 jongeren in deze drie landen in kaart gebracht. Analyse van deze gegevens, aangevuld met groeps gesprekken, zal het inzicht vergroten in de samenhang tussen identiteit en geschiedenis en tevens in de mate waarin het nationale kader hierin dominant is. Hierbij wordt, mede op basis van de wijze waarop jongeren hun eigen identiteit definiëren, een zorgvuldig onderscheid gemaakt tussen verschillende etnische groepen jongeren met hun uiteenlopende cultuur, (deels koloniale) geschiedenis en religie. Niet alleen kan daarbij aandacht worden besteed aan mogelijke verschillen tussen eerste en tweede generatie nieuwkomers, maar ook naar sekse en opleidingsniveau.

Wat geschiedenis betekent voor deze jonge Nederlanders, Engelsen en Fransen, en hoe het onderwijs hier vervolgens bij kan aansluiten, is nog geen uitgemaakte zaak. De reflex om, als reactie op de onrustbarende geachte veranderingen in de westerse samenlevingen, te grijpen naar een nationale canon verdient het om gevolgd te worden door bezinning. Daarin is het nodig om de vraag te stellen wat precies de bedoeling is van een canon; of een dominante canon in een nationaal kader wel voldoet aan de diverse en multiculturele omgang met geschiedenis; en hoe geschiedenis zich verhoudt tot identiteit. Een geschiedenis die eenvoudigweg wordt voorgeschreven zonder rekening te houden met de opstelling en achtergrond van degenen die ermee vertrouwd dienen te raken is geen stimulans voor een levendige historische cultuur. Dat leidt hooguit tot verdere vervreemding en verstening van het verleden.

Dr. Kees Ribbens is historicus en als postdoc-onderzoeker verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.